

SOCIALINI PASLAUG PROGRAMOS: ŠIANDIENA IR ATEITIES PERSPEKTYVA

Audron Vareikyt

(Vilniaus universitetas)

Pranešimo tikslas – apibūdinti kai kuriuos socialinių paslaug plėtojimo mės šalyje aspektus ir numatyti tolesnes kryptis, kuriomis reikėtų vadovautis, planuojant paslaugas ir rengiant bei gyvendinant socialinių paslaug programas.

Visuomenėje vykstantys pokyčiai stipriai keičia ir socialinių paslaug sistemas.

Pastaruosius metus Lietuvoje socialinių paslaug sistema sparčiau plėtojama, savivaldybėse kuriamos vairių tipų staigos, teikiamos naujos rėšios paslaugos. Išsiplėtus paslaug sistemai, atsiranda nauji santykiai tarp paslaug teikėjų, ypač aktualūs tampa paslaug valdymo, prioritetų nustatymo, paslaug pirkimo ir pardavimo, taip pat apmokėjimo už paslaugas klausimai.

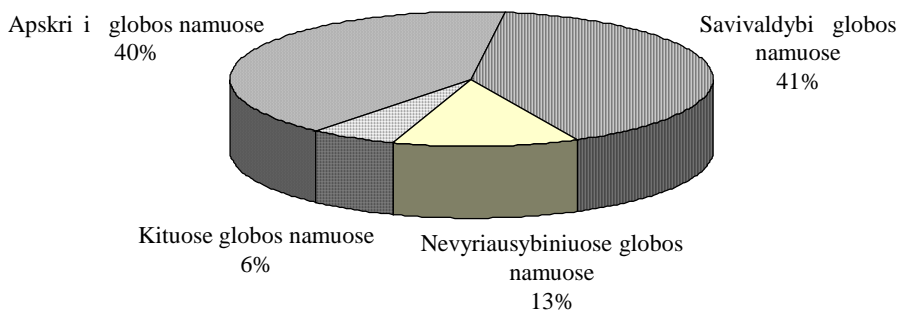
Mės šalis didžiausią turi institucinių stacionarių paslaug teikimo patirtį, nes šios paslaug formos ilgą laiką buvo pagrindinė ir vyraujanti. Alternatyvios institucinei globai paslaug rėšys, tokios kaip dienos globos paslaugos, laikina vaikų globa ar laikino gyvenimo namai yra palyginti naujos tiek šios paslaug vartotojams, tiek ir paslaug teikėjams bei organizatoriams. Todėl plėtojant paslaug sistemas ir rengiant naujas programas, būtina vertinti esamą situaciją ir ieškoti labiausiai tinkamų ir veiksmingų socialinių paslaug plėtojimo būdų.

Socialinių paslaug programų gyvendinimo duomenys rodo, kad savivaldybėse paslaugoms teikti skiria nevienodas lėšas ir svarbą. Atskirose savivaldybėse išryškėja dideli išlaidų socialinėms paslaugoms skirtumai. Darbo ir socialinių tyrimų instituto duomenimis, 1999 m. socialinėms paslaugoms buvo skiriama apie 3 proc. bendro

savivaldybių biudžeto. Daugiausia lėšų socialinėms paslaugoms skyrė Šiaulių m., Tauragės raj., Pakruojo raj., Jonavos raj. savivaldybės, mažiausiai – Alytaus m., Šalčininkų raj., Visagino m. savivaldybės.

Lietuvoje yra daugiau nei 400 vairių tipų (stacionarių globos, laikino gyvenimo, dienos globos, mišrių socialinių paslaug ir kt.) socialinių paslaug staigų, skirtų vairioms žmonių grupėms. Iš jų daugiau kaip 300 staigų yra stacionarios, jose gyvena apie 20 tūkst. suaugusiųjų ir vaikų. Tačiau mės šalies globos staigų infrastruktūroje vyrauja stacionari globa. Stacionarios staigos yra apskritimi ir savivaldybių pavaldumo arba priklausomos parapapijoms. Daugelis savivaldybių, planuodamos paslaugas, stacionariai globai skiria daugiau kaip 60 proc. visų socialinėms paslaugoms skirtų lėšų.

Kad ir kaip būtų paradoksalu, daugiausia stacionarių staigų yra vaikams – j Lietuvoje daugiau kaip 200, jose gyvena daugiau negu 15 000 vaikų, iš kurių tik per 6000 vaikų yra našlaičiai. Šie skaičiai eina ir kiti diki namai (6), bendrojo lavinimo internatinės mokyklos (8), bendrojo lavinimo specialiosios mokyklos (47), apskritimi pavaldumo, o anksčiau priklausę Mokslo ir švietimo ministerijai. Tokiose mokyklose gyvena, o kai kuriose ir mokosi, apie 7500 vaikų, iš kurių 1500 vaikų – našlaičiai. Iš pateiktų skaičių matyti, kad reikia esminių vaikų globos organizavimo pokyčių: iki minimumo mažinti vaikų, gyvenančių stacionariose globos staigose, skaičių ir teikti alternatyvias stacionariai globai paslaugas ne tik jiems, bet ir jų šeimoms. Nemažai stacionarių staigų steigta ir seneliams – 93-uose vairaus tipo (valstybiniuose, savivaldybių, parapapiuose) senelių namuose gyvena 4250 senelių žmonių.

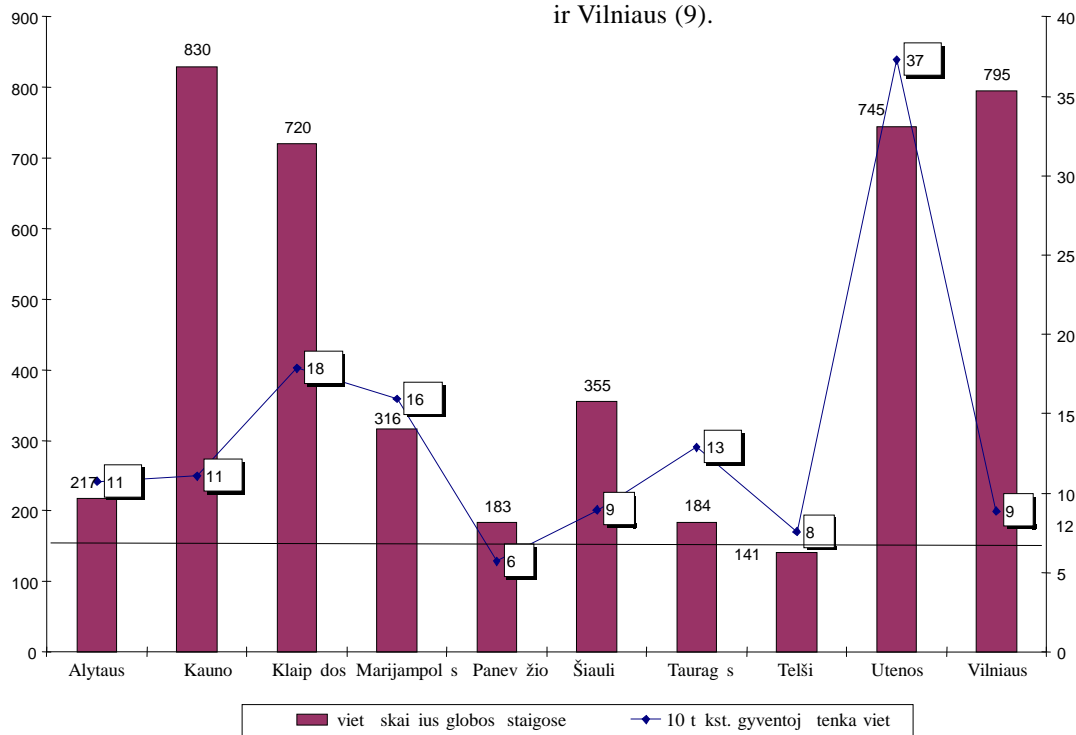
1 pav. Sen žmoni globa stacionariose globos staigose 1999 m. (procentais)

Kaip matyti iš pateiktos diagramos, pagal staig pavaldum gyvena beveik tiek pat sen žmoni , globojam apskrii ir savivaldybi globos namuose (apie 40 proc. – 1700 žm.), 13 proc. (533 žm.) globojama parapij (NVO) globos namuose.

Stacionarios globos staigos seniems žmon ms yra netolygiai išsid s iusios pagal regionus. Toliau pateikiamoje diagramoje

labiausiai išsiskiria Utenos apskritis, kur yra daugiausia viet stacionariose savivaldybi , NVO ir pa ios apskrities sen žmoni globos staigose.

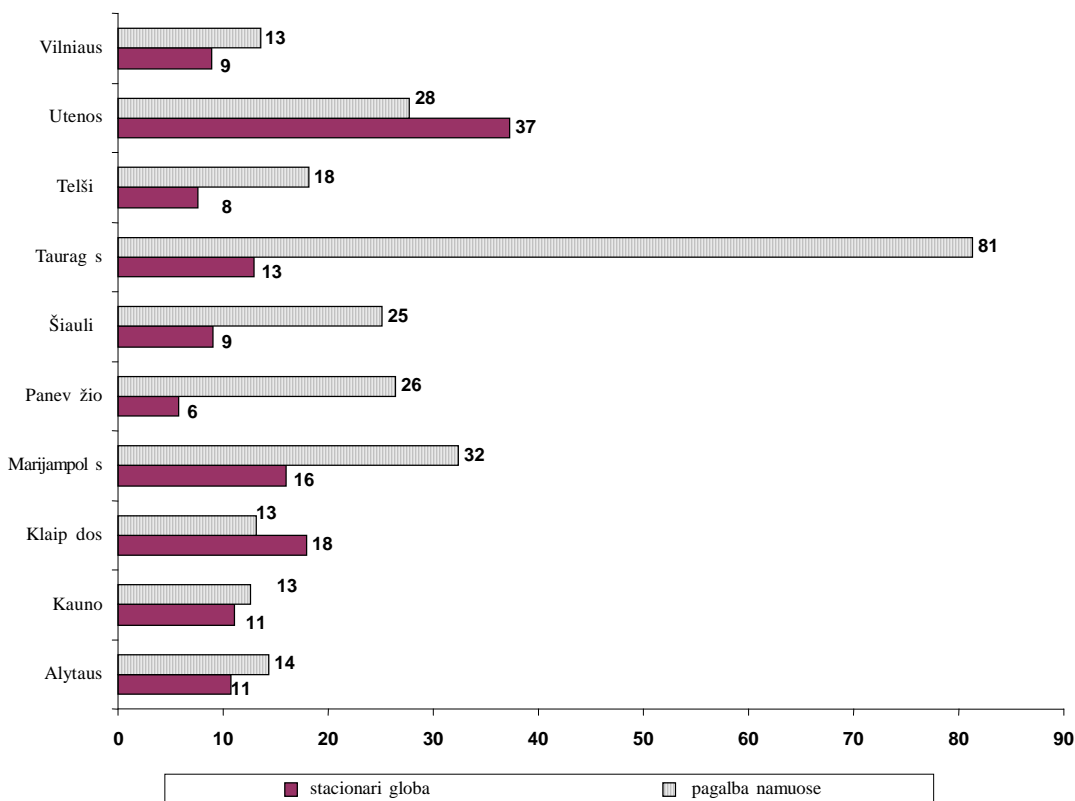
10 000 Lietuvos gyventoj vidutiniškai tenka 12 stacionari globos viet , tuo tarpu Utenos apskrityje – net 37, t. y. tris kartus daugiau nei Lietuvos vidurkis. Mažiausiai stacionari viet yra Panev žio apskrityje (6), Telši (8), Šiauli ir Vilniaus (9).

2 pav. Stacionari sen žmoni globa apskrityse 1999 m.

Palyginus sen žmoni stacionari glob ir pagal , teikiam namuose, galima daryti išvad ,

kad daugiausia namuose globojam žmoni yra Taurag s apskrii ai priklausaniose savivaldyb se.

3 pav. *Globos paslaugos seniems žmonėms apskrityse (gav j skai ius 10 t kst. gyventoj)*

10 000 gyventoj tenka 81 globojamas žmogus, tuo tarpu Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Alytaus apskrity savivaldybėse – 10 000 gyventoj tenka tik 13–14 namuose globojam žmoni .

1999 m. pagalbos namuose paslaugas gavo daugiau kaip 7 t kst. žmoniai .

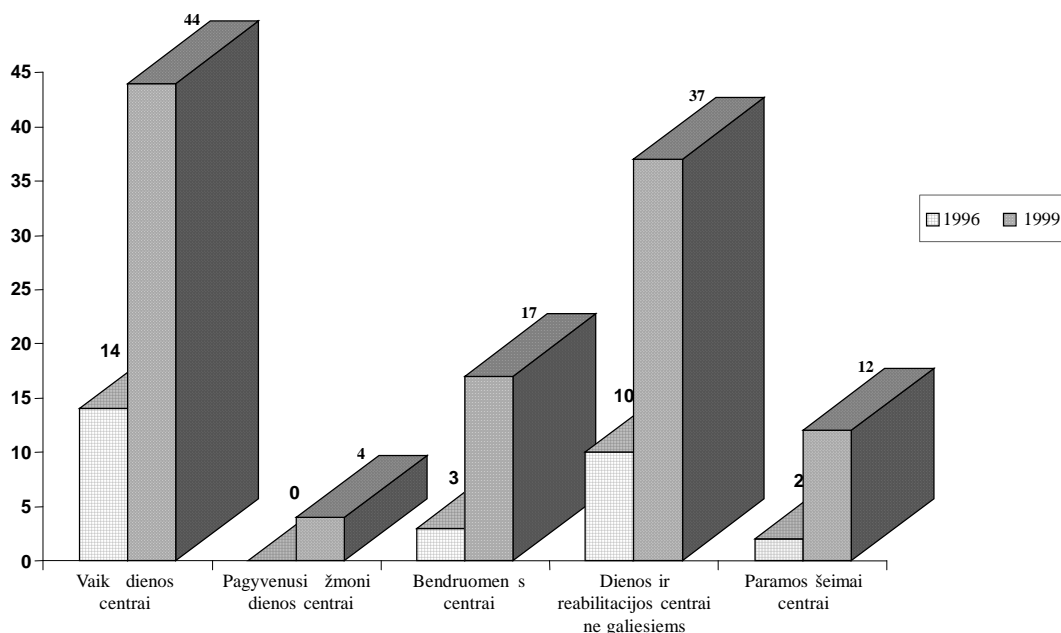
Lietuvoje 10 000 gyventoj tenka apie 20 globojam namuose asmen (1999 m. duomenys).

Pagalbos namuose teikimo rodikliai rodo, kad ši paslauga r š reikia pl toti ir stiprinti. Kiekvienoje savivaldyb je pagalbai namuose tur t b ti teikiamas prioritetas, nes tai gerokai pigesn nei stacionarios paslaugos ir daugeliu atvej žmogui tinkamesn paslauga. Ypa tai tur t atkreipti d mes Alytaus, Plungės, Kelmės, Kupiškio, Kretingos rajon savivaldybės, nes šiuose rajonuose pagalba namuose yra palyginti silpnai išpl tota.

Reikia pažym ti, kad vidutini s vieno senelio išlaikymo vairi tip seneli namuose išlaidos skiriasi beveik tris kartus, t. y. valstybiniuose seneli namuose išlaidos yra gerokai didesn s negu savivaldybi ar parapiniuose seneli namuose. Išlaid skirtumai dažnai n ra tiesiogiai susij su globos kokybe, tod l stacionari globos nam finansavimo reforma ir apmok jimo už teikiamas paslaugas nauja tvarka yra neatid lotinai spr stini dalykai.

Pastaruuju metu m s šalyje spar iai kuriamos dienos globos staigos (žr. diagram 4 pav.).

Lietuvos savivaldybės veikia apie 120 dienos centr vairioms socialin ms žmonim grup ms. Savivaldybi veiklos rodikliai rodo, kad nestacionarioms socialin ms paslaugoms skiriam l š dalis kasmet did ja. Vidutiniškai šalyje nestacionarioms paslaugoms 1998 m. buvo

4 pav. Dienos centrų dinamika

skirta 32,5 proc., o 1999 m. – 40 proc. vis socialiniams paslaugoms teikti skirti lš.

17 dienos (bendruomenės) centrai teikia vairias paslaugas bendruomenės nariams (ia gali lankyti ir vaikai, ir pagyvenę, negalios žmonės). Šiose staigose teikiamos laisvalaikio leidimo, buities, asmens higienos, mokymo ir kt. paslaugos.

Paslaugas suaugusiems negaliems žmonėms teikia 37 dienos centrai (dienos užimtumo centrai, sutrikusio intelekto jaunuolių reabilitacijos centrai, darbo centrai, ugdymo ir mokymo centrai). Šiose staigose ugdomi negalintys fiziniai ir protiniai gebėjimai, palengvinamajam integracijai visuomenėje.

Vaikams iš nedarnų ir probleminių šeimų paslaugas teikia 44 dienos centrai. Tokiuose centruose veikia organizuojama labai vairiai – kai kur yra dirbama tik su vaikais, kitur ir su jų šeimomis. Dienos centruose vaikai paprastai yra maitinami, ugdomi, jiems padedama ruošti pamokas.

Dienos centrų veikla yra labai vairi. Ministerijai pateikti partnerystės su savivaldybėmis sutarimų duomenys rodo, kad dienos centruose apskaita yra tvarkoma labai skirtingai, todėl šiandien sunku lyginti centrų

veiklą, kartu pasakyti, kiek gyventojai naudojami dienos centrų paslaugomis.

Taigi Lietuvoje paslaugų teikimas tampa vis svarbesne ir aktualesne socialiniams paramos sistemos dalimi.

Išsiplėtus paslaugų „kiui“, vis svarbesni paslaugų staigų veiksmingo valdymo, paslaugų organizavimo, paslaugų rinkos klausimai.

Kiekviena valstybės ar vietos valdžia, bėdamos atsakingos už žmonių socialinius poreikių paslaugų teikimą, susiduria su tokiais klausimais: kaip geriau organizuoti paslaugų teikimą ir paskirstyti atsakomybę sektoriams, paslaugų teikėjams bei gavėjams, kada ir kokias paslaugas yra geriau ir naudingiau teikti savivaldybei, turintiems specialistus, ir valstybinėms agentūroms, o kokią paslaugų teikimą geriau atiduoti rinkai.

Tai klausimai, aktualūs ne tik mūsų šaliai, bet ir Europos Sąjungos šalims bei toms valstybėms, kurios rengiasi stoti į ją.

Paslaugų rinka šiose šalyse, viena vertus, skirta užtikrinti socialinį teisingumą ir lygias galimybes, kita vertus, didinti paslaugų teikimo ekonominį efektyvumą. Pagrindinis uždavinys, sprendžiamas plėtojant paslaugas, atitinkančias ES standartus, – mažinti socialinio paslaugų išlaidas ir kartu rasti socialinio teisingumo ir

ekonominio efekto balans .

Organizuojant paslaugas, iškyla daug ir kit aktuali klausim : individo, jo šeimos atsakomyb ; paslaug rinkos atsiradimas, kai paslaug teik jais tampa privat s asmenys, NVO visu svarbumu iškelia ir paslaug kokyb s klausimus, t. y vienod kokyb s standart taikym .

Šie klausimai artimiausiu laikotarpiu mums yra prioritetiniai.

Socialin ms paslaugoms organizuoti ir teikti nemažai d mesio skiriama ir 2000–2004 met Lietuvos Respublikos Vyriausyb s programoje.

Pagrindin s kryptys, kuriomis turi b ti pl tojama paslaug sistem :

1. Paslaug efektyvumo didinimas.

Paslaug efektyvum lemia daug veiksn : tai globos staig finansavimas, teikiam paslaug apmok jimas, teikiam paslaug kokyb , kuri daugiausia priklauso nuo socialini darbuotoj profesionalumo, ir daugelis kit . Dabar ministerijoje yra rengiama nauja apmok jimo už gyvenim seneli globos namuose tvarka, pagal kuri bus reglamentuotas mokestis už gyvenim šioje staigoje. Mokestis už stacionarias paslaugas bus diferencijuojamas priklausomai nuo paslaug tipo: t. y. bazin s ar papildomos paslaugos. Turintieji daugiau pajam gal s nusipirkti papildomas paslaugas, už jas atitinkamai daugiau ir mok s. Neturintiems pajam ar turintiems minimalias pajamas žmon ms valstyb prival s užtikrinti tik minimali paslaug teikim . Tod l labai svarbu apibr žti bazini paslaug paket ir j kainoti, atskirti paslaug teikimo ir administravimo išlaidas bei skirtas kinei ir kitai globos nam veiklai. Apmok jimas už paslaugas neatsiejamas nuo globos staig finansavimo reformos, nes iš seneli globos nam gyventoj imam l š , savivaldybi ar valstyb s biudžeto šiam tikslui skirt l š šios staigos ir yra finansuojamos.

2. NVO ir priva i socialini paslaug teik j traukimas paslaug teikim . Viešojo administravimo statyme reglamentuojama, kad institucijos – apskritys, savivaldyb s, administruojan ios paslaug teikim , negali pa ios ši paslaug teikti. Vadinasi, tokios institucijos turi skelbti konkurs ir pirkti paslaugas iš kit organizacij . Tre iojo sektoriaus pl tra savivaldyb se yra skatinama kasmet

sudarant NVO r mimo programas ir tam skiriant l š . Svarbu tai, kad paslaug pirkinimas ir tre iojo sektoriaus r mimas b t atskirti. Antraip NVO skirtos l šos gali b ti naudojamos ne pirkti paslaugas, o finansuoti NVO veikl , t. y. biurui išlaikyti, pritraukti nauj nari ir pan. Ta iau NVO finansavimo garantijos n ra didel s, tod l jos palyginti vangiai dalyvauja teikiant paslaugas. Svarbu stiprinti ši veikl . Bendruomenei teikiant paslaugas pagal sutart su nevalstybin mis organizacijomis yra nemažai pranašum :

- savivaldyb ms atsiranda galimyb nedubliuoti jau teikiam paslaug , tod l vykdomas programos galima geriau koordinuoti;
- bendros paslaug teikimo sutarties b das dažnai yra pigesnis, kadangi šiuo atveju paslaugas teikia jau sukurtos organizacijos. Tai yra pigiau negu iš naujo rinkti žmones ir kurti nauj paslaug agent r ;
- sutart pasiraš s paslaug teik jas privalo program užbaigti ir gyvendinti numatytus tikslus. Tod l teik jas yra suinteresuotas teikti kokybiškas paslaugas tinkama kaina. Tik tokiu atveju galima tik tis, kad terminuotos sutartys bus prat siamos, antraip bus ieškoma kit paslaug teik j ;
- nevyriausybin s organizacijos nuo valstybini skiriasi savo darbo metodais. Joms yra lengviau taikyti lanks ias darbo formas, kartu specializuotas veiklos formas.

Tokia paslaug teikimo forma tur t skatinti paslaug rinkos formavim si.

Ta iau nevyriausybin i organizacij veikla turi savo ypatum , kuriuos negalima neatsižvelgti:

- 1) remiamos iš savivaldyb s ar valstyb s l š , nevyriausybin s organizacijos vis labiau tampa priklausomos nuo valstybini ;
- 2) perduodamos vykdyti kai kurias funkcijas savivaldyb ms, jos atsisako atsakomyb s už sunki socialini problem sprendim . Ne visuomet sud ting socialini problem sprendimo perdavimas nevalstybin ms organizacijoms reiškia, kad tos problemos bus tinkamai išspr stos, tod l gali nukent ti paslaug gav j interesai.

Tod l daugelyje šali savanori ir NVO

darbas nors yra remiamas, taia ir ribojamas, tam, kad savivaldybės ir valstybės neatsisakytų spręsti svarbią problemą.

3. Bendruomenini paslaugų plėtojimas ir pirmenybės teikimas pagalbai namuose, o ne stacionarioms paslaugoms.

Dirbant bendruomenėje svarbu nepamiršti bendruomeninio darbo principo: teikiant paslaugas bendruomenėje reikia parinkti labiausiai žmonėms reikalingas paslaugas ir visada numatyti alternatyvias stacionariai globai paslaugas. Bendruomenini paslaugų teikimo esmė – daryti mažiausiai tai, ką galima padaryti, kad žmogus galėtų gyventi savarankiškai, tai „minimali socialinių paslaugų dozė“. Paslaugų planavimas, organizavimas ir teikimas bendruomenėje daugiausia priklauso nuo socialinių darbuotojų veiklos. Socialinis darbuotojas bendruomenėje atlieka daugybę vaidmenų:

- mokytojas – padeda žmonėms gyti sugebėjimą spręsti savo problemas;
- pagalbininkas – teikia reikiamą informaciją, padeda išsiaiškinti poreikius ir spręsti daugybę svarbių ir įvairių problemų (dažnai ne tik

socialiniai), šitaip padeda žmonėms susitvarkyti su iškilančiais sunkumais ir lemia geresnę, visavertę gyvenimą;

- katalizatoriaus – skatina žmones pačius spręsti iškilančias problemas;
- tarpininkas – bendruomenės nariams suteikia informaciją, tarpininkauja tarp kliento ir valstybės institucijų sprendžiant įvairius klausimus.

Bendruomenės organizatoriai turi pripažinti, kad jie dirbdami mokosi iš žmonių, su kuriais dirba ir iš užduočių, kurias atlieka. Socialinis darbuotojas turi sugebėti būti geras organizatorius, mokėti dirbti su grupe ir paskirais žmonėmis. Socialiniai darbuotojai, dirbdami su kitais profesionalais, traukia individualius visuomenės ir tokiu būdu „gydo“ pačią visuomenę, kad joje nekiltų neišsprendžiamų socialinių problemų. Ši darbuotojų veiklos rezultatai dažnai tarsi nematomi, sunkiai išmatuojami, tačiau tai labai svarbus darbas žmogui ir visai visuomenei.

Tikiu, ši konferencija padės rasti reikiamą ir tinkamą socialinių paslaugų plėtojimo mums šalyje būdą. Geriausia socialinių paslaugų strategija yra tokia, kuri atitolina žmonis socialinės paramos ir kartu socialinių paslaugų poreikius. Vadinasi, bendromis pastangomis tokią strategiją sukursime.

Literatūra

1. **Davies Martin.** *The essential social worker.* England, 1994.
2. **Sutton Carole.** *Social work, community work and psychology.* 1996.
3. **Gates Bruce L.** *Social program administration: the implementation of social policy.* 1980.
4. **Leat Diana.** *The development of community care by independent sector.* UK, 1993.
5. **Hudson Bob.** *The changing role of social care.* UK, 1999.

SOCIAL SERVICES PROGRAMS TODAY AND IN THE FUTURE

Audron Vareikyt
(Vilnius University)

The purpose of this paper is to characterise certain aspects of social service development in our country. Besides, the paper aims at forecasting

further directions in service planning and in drawing up and putting into life social service programs.